

УДК 331.556.4.

JEL Classification: F22,F66

DOI: <http://doi.org/10.34025/2310-8185-2020-1.77-2.78.27>

Т.Р. Власова, к.е.н., доцент,

<https://orcid.org/0000-0003-1446-1556>

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ,
м. Чернівці

МІЖНАРОДНА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА МІГРАЦІЯ: ВІД «ВІДПЛИВУ УМІВ» ДО ЇХ ЦИРКУЛЯЦІЇ

Анотація

Актуальність. Постановка проблеми. В епоху глобалізації мобільність робочої сили є важливим чинником розвитку світової економіки. Міжнародна міграція здійснює значний вплив на соціально-економічну та демографічну ситуацію в державі, оскільки знижує пропозицію робочої сили на ринку праці та її якісні характеристики. Однак найбільш відчутні її наслідки у разі, коли йдеться про міграцію інтелектуальну. Найчастіше інтелектуальна міграція здійснюється не в порядку обміну знаннями і досвідом у двосторонньому порядку, що характерно для економік розвинутих країн, а в порядку «витоку» чи «розтрати» умів. Особливого значення сьогодні набуває запобігання масового виїзду закордон висококваліфікованих працівників та пошук альтернатив цього процесу.

Мета дослідження. Мета статті – визначення сутності міжнародної інтелектуальної міграції, обґрунтування необхідності переходу від «впливу умів» до їх циркуляції.

Методологія. У процесі дослідження використано системний та загальнотеоретичний підходи до виявлення сутності категорій; аналіз, абстрагування та аналогію – для пізнання та характеризувannya видів міграції; метод діалектики – для розгляду взаємообумовленості розвитку міжнародних міграційних процесів в напрямку їх інтелектуалізації; метод дедукції – для визначення соціально-економічних наслідків для країн-постачальників і країн-реципієнтів інтелектуальних ресурсів; графічний метод – для наочного представлення аналітичного матеріалу щодо відображення «впливу умів» в Україні.

Результати. У статті визначено сутність та зміст поняття «міграція»; розглянуто витоки та види міграції. Автором виявлено і охарактеризовано причини міжнародної міграції, тенденції міграційних процесів у світі. Представлено визначення суті інтелектуальної міграції та виявлено соціально-економічні наслідки «впливу умів» для країн-постачальників і країн-реципієнтів висококваліфікованих робітників. У статті запропоновано шляхи вирішення проблеми «впливу умів» шляхом переходу до їх циркуляції.

Практичне значення. Запропонований механізм регулювання потоків інтелектуальної міграції шляхом розробки і реалізації більшої кількості наукомістких міждержавних програм за участі висококваліфікованих фахівців різних країн, а також міжнародний моніторинг процесів інтелектуальної міграції.

Перспективи подальших досліджень. Розробка ефективних організаційних форм і

механізмів обміну інтелектуальними ресурсами у двосторонньому порядку між країнами.

Ключові слова: міграція, міжнародна міграція, «відплив умів», глобалізація, інтелектуальний капітал, «обмін умів», «мобільність умів», «циркуляція умів».

Кількість джерел: 15; кількість рисунків 2.

Tetiana Vlasova, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
<https://orcid.org/0000-0003-1446-1556>
Chernivtsi Institute of Trade and Economics of KNUTE,
Chernivtsi

INTERNATIONAL INTELLECTUAL MIGRATION: FROM "BRAIN DRAIN" TO "BRAIN CIRCULATION"

Summary

The essence and content of the concept of "migration" are determined the article. The sources and types of migration have been considered. It is noted that labor mobility is an important factor in the development of the global economy. International migration has a significant impact on the socio-economic and demographic situation in the state, as it reduces the supply of labor on the labor market and also its quality characteristics. However, migration entails the most tangible consequences in case of intellectual migration. The author identifies and characterizes the causes of international migration, the trends of migration processes in the world.

The reasons for international migration may be different, but mainly the migration processes are caused by economic, social, political or military factors. Brain drain is a process of mass emigration in which specialists, scientists and skilled workers leave the country or region for political, economic, religious or other reasons. Determination of essence of intellectual migration is presented in the article. It is found that mostly intellectual migration is carried out not in the order of the exchange of knowledge and experience bilaterally, which is typical for the economies of developed countries, but in the order of "source" or "waste" of minds. Today the task of particular importance is the prevention of the mass departure of highly skilled workers abroad and the search for alternatives to this process. Intellectual capital has significant freedom of choice of the host country and the implementation of capabilities.

The higher the education of migrants, the greater the expected personal benefits of resettlement, the loss of the country of emigration and the benefits of the recipient country. Fully stopping the "brain drain" process is impossible in the context of globalization, but the "brain circulation" is able to reduce the risks and the negative consequences of intellectual migration considerably. The "brain circulation" model provides that the highly skilled specialists' migration has the temporal and turning character, related to realization of scientific and industrial projects.

Keywords: migration, international migration, "brain drain", globalization, intellectual capital, "brain exchange", "brain mobility", "brain circulation".

Number of sources: 15; number of figures 2.

Постановка проблеми. Глобалізація як об'єктивний світовий процес здійснює значний вплив на мобільність наукових кадрів. На жаль, відплив висококваліфікованих фахівців в Україні відбувається постійно і з різних причин. По-перше, відбувається переміщення фахівців зі сфери науки, вищої освіти в інші види діяльності: з кращими умовами для творчості, більшою матеріальною віддачею, із кращими соціальними умовами тощо. По-друге, зменшується чисельність працівників внаслідок природного вибуття вчених у зв'язку зі збільшенням середнього віку наукових кадрів. По-третє, відбувається так звана зовнішня інтелектуальна міграція чи «відплив умів» за межі України. При цьому інтелектуальна міграція здійснюється не в порядку обміну знаннями і досвідом у двосторонньому порядку (між країнами), що характерно для економік розвинутих країн, а в порядку «витоку» чи «розтрати» умів. Висококваліфіковані фахівці сьогодні мають значну свободу вибору країни перебування і реалізації здатностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню процесів міжнародної інтелектуальної міграції приділяють увагу зарубіжні і вітчизняні вчені. Комплексне дослідження даної проблематики здійснено у працях Ю. П. Гуменюка [1], І. П. Дерев'янка [2], Т. Іванової [3], О. А. Малиновської [4], Т. М. Мельник [5], С. Полковниченко [6], О. А. Ровенчак [7]. Так у монографії О. А. Малиновської [4] проаналізовано чинники та наслідки міжнародної міграції, її значення для розвитку та безпеки країни. У статті С. Полковниченко [6] досліджено еміграцію висококваліфікованих фахівців з України; визначено основні загрози національній безпеці нашої держави внаслідок інтелектуальної міграції. Ю. П. Гуменюк [1] розглядає теоретико-методологічні аспекти розвитку міжнародної трудової міграції в системі формування глобальної економіки. У монографії О. А. Ровенчак [7] подано понятійний апарат вивчення сучасних міграційних процесів. Незважаючи на численні розробки вітчизняних авторів, залишається недостатньо дослідженою проблема «відпливу умів», її наслідки та шляхи вирішення.

Формулювання цілей статті й аргументування актуальності поставленого завдання. Метою даної статті є визначення сутності міжнародної інтелектуальної міграції, обґрунтування необхідності переходу від «відпливу умів» до їх циркуляції. Виходячи з даної мети, постають

наступні завдання: визначити сутність та зміст поняття «міграція»; розглянути витоки та види міграції; виявити і охарактеризувати причини міжнародної міграції, тенденції міграційних процесів у світі; визначити суть інтелектуальної міграції та наслідки «відпливу умів» для країн-постачальників і країн-реципієнтів висококваліфікованих робітників; запропонувати шляхи вирішення проблеми «відпливу умів».

Виклад основного матеріалу. Міграція (від латинського *migratio* – переселення) – фізичне переміщення населення, внаслідок якого відбувається зміна його кількості, тобто механічний рух [8, С. 17]. На початку ХХІ ст. міжнародна міграція є одним з найважливіших питань порядку денного зовнішньої та внутрішньої політики країн світу. Можна констатувати, що на сучасному етапі спостерігаються такі міграційні тенденції як збільшення питомої ваги мігрантів у загальній кількості працездатного населення розвинутих країн; зростання нелегальної імміграції; ускладнення вхідних бар'єрів на світовому ринку праці; посилення інтелектуальної міграції; дискримінація мігрантів; збільшення часу перебування мігрантів у приймаючих країнах; зростання питомої ваги жінок серед мігрантів; зосередження більше 60% міжнародних мігрантів у розвинених країнах, велика частка яких знаходиться в Європі. Сьогодні у світі, за різними оцінками, нараховується від 150 до 175 млн. осіб (понад 3% населення світу), які проживають за межами країни свого походження, включаючи близько 12 млн. біженців та шукачів притулку. Кожного року ця цифра збільшується принаймні ще на три мільйони. За останні майже півстоліття частка іноземців у розвинутих регіонах світу в їхній загальній чисельності зросла з 43 до 61%, а питома вага у населенні цих регіонів збільшилась з 3,4 до 9,5% [9, С. 179]. Частка іммігрантів варіює від 3% населення в Південних кавказьких країнах до 16% у Західній Європі [10, Р.27-29].

За даними Департаменту з економічних та соціальних питань ООН, загальна кількість українців, які мешкають за межами рідної країни, у 2019 році становила 4,964 млн. Частка емігрантів від загального населення України у 2020 році – 11,3%; середній вік українців, які проживають за межами України – 49,1 р. (2020 р.) [11].

Причини міжнародної міграції можуть бути різні, але переважно міграційні процеси викликані економічними, соціальними, політичними або

військовими факторами. У сучасних дослідженнях усе більший акцент робиться на тому, щоб відобразити різноманітність міграційних чинників та синтезувати різні підходи щодо вивчення причин міграції. Серед її основних причин нами виявлено зокрема такі: диференціація між різними групами країн за рівнем оплати праці, добробуту, якістю життя; надлишок трудових ресурсів, що перекидається на інші території, що потерпають від нестачі їх певних категорій; наявність у країні імміграції родичів чи діаспор співвітчизників мігрантів; демографічний дисбаланс між різними групами країн; загальноекономічна, соціальна і політична нестабільність у країні, невпевненість у майбутньому – своєму і своїх дітей [8, С. 18].

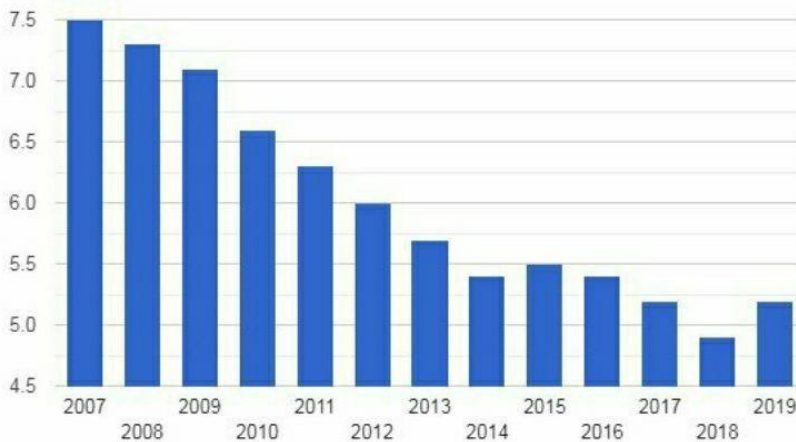
Щодо причин міжнародної міграції українців, то за результатами щорічного опитування «Барометр щастя в Україні», проведеного Європейською Бізнес Асоціацією, більшість респондентів (51%) вважають власний рівень доходів на батьківщині недостатнім для нормального життя, при цьому задоволена своєю поточною роботою – менша половина населення (44%). Зазначається, що цього року інтегральний показник Барометру становив 2,61 балів із 5 можливих за шкалою Лайкерта (+0,14 балів порівняно з минулим роком). Оцінки системи охорони здоров'я розділилися: 58% опитаних не задоволені станом системи, при цьому 42% оцінюють вітчизняну медицину задовільно або ж позитивно. Задоволених системою освіти виявилось майже 52%, при цьому 48% зазначили, що цілком або частково не задоволені нею. 72% респондентів не задоволені станом безпеки у країні та почувають себе невпевнено щодо власного майбутнього, 62% негативно оцінюють правове поле та регулювання в країні, зокрема щодо відсутності дискримінації та рівня демократичних свобод [12].

В епоху глобалізації мобільність робочої сили є важливим позитивним чинником розвитку світової економіки, водночас особливого значення сьогодні набуває запобігання масового виїзду закордон висококваліфікованих працівників. Інтенсивна інтелектуальна міграція (або «відплив умів») є загальносвітовою тенденцією. Термін «відплив умів» (Brain Drain) з'явився всередині ХХ століття у Великобританії. Це було пов'язано з масовою післявоєнною міграцією англійських учених у США. З того часу цей термін постійно використовується при дослідженні проблем інтелектуальної міграції. «Відплив умів» (від англ. Brain Drain) –

процес масової еміграції, при якій з країни або регіону виїжджають фахівці, вчені і кваліфіковані робітники з політичних, економічних, релігійних або інших причин. При цьому країнам, з яких походить вплив фахівців, наноситься дуже значний економічний, культурний, а іноді і політичний збиток. Країни, що приймають фахівців-іммігрантів, отримують величезний і дешевий інтелектуальний капітал. Існують і більш нейтральні визначення інтелектуальної міграції – наприклад, «обмін умів» (Brain Exchange) або «мобільність умів» (Brain Mobility).

Чим вищою є освіта мігрантів, тим більше зростає очікувана особиста вигода від переселення, втрати країни еміграції (погіршення якісних характеристик трудових ресурсів, втрата грошових коштів, затрачених на підготовку та розвиток спеціалістів-емігрантів, зниження рівня продуктивності праці, послаблення конкурентоспроможності країни тощо) та вигоди країни-реципієнта (вона заощаджує на власних витратах на освіту й одночасно одержує величезні вигоди від роботи приїжджих інтелектуалів) [6, С. 16; 8, С. 18]. Водночас інтелектуальні трудові мігранти збіднюють свою власну країну на ту ж суму, на яку збагачують країну імміграції.

Україна не залишилась осторонь міграційних процесів. На рис. 1 представлено індекс «впливу умів» в Україні з 2007 по 2019 рр. (максимальне значення – 10, мінімальне – 0) за даними The Global Economy [13].

*Рис. 1. Індекс «впливу умів» в Україні у 2007-2019 рр.**

*Джерело: [13].

Середнє значення індексу «відпливу умів» в Україні впродовж 2007-2019 рр. склало 6.01 порядкових пунктів з мінімумом 4.9 порядкових пунктів у 2018 р. і максимуму 7.5 порядкових пунктів у 2007 р. Значення цього показника у 2019 році склало 5.2 порядкових пунктів в Україні. Світова середня величина цього індексу в 2019 році у 176 країнах складає 5.55 порядкових пунктів, що свідчить про помірні темпи «відпливу умів» в Україні. Найвище значення індексу «відпливу умів» у 2019 р. було в Мікронезії – 9.6 порядкових пунктів і найнижче – в Австралії (1 порядковий пункт) [14].

Розвинені країни формують цілеспрямовану політику із залучення робітників вищої кваліфікації, передусім наукових працівників, створюючи гнучкі та сприятливі програми. «Постіндустріальні суспільства, де інтелект перетворюється на основну рушійну силу розвитку, конкурують у боротьбі за таланти, надаючи суттєві преференції висококваліфікованим мігрантам. Унаслідок цього впродовж останніх десятиліть серед іммігрантів до ЄС питома вага осіб з вищою освітою зросла з 15 до 25 %, а до США – з 25 до 30 %» [4, С. 15].

Країни-донори одержують визначені вигоди в умовах глобалізації: вони розвивають міжнародні зв'язки завдяки своїм громадянам за кордоном, долучаються до провідних технологій. Важливою формою вигоди для країни-донора міграції є також грошові перекази. Грошові перекази є чинником міжнародної трудової міграції, що істотно впливає на економічне зростання країн, що розвиваються, а також вони стимулюють внутрішній попит, що призводить до зростання виробництва і зайнятості. Обсяг грошових переказів в Україну протягом 2000-2019рр. також зростав.

Згідно оприлюдненого у квітні 2020 року Світовим банком довідника «Міграція та грошові перекази» країною з найбільшим впливом коштів є безперечно США (68,5 млрд. доларів США), а найбільшими одержувачами офіційних грошових переказів у 2019 році були Індія (83,1 млрд. доларів США), Китай (68,4 млрд. доларів США), Мексика (38,5 млрд. доларів США), Філіппіни (35,2 млрд. доларів США) і Франція (25,7 млрд. доларів США) [15].

Країни мають докладати значних зусиль для успішної реалізації кваліфікованих кадрів, забезпечення належного рівня добробуту, а у разі їхньої еміграції – створити сприятливі умови для повернення. Останнім часом інтелектуальну міжнародну міграцію усе частіше розглядають не як

безповоротний рух, а з погляду «циркуляції умів», тобто повернення інтелектуалів на батьківщину, де їм будуть надаватися переваги при працевлаштуванні. Оскільки в умовах глобалізації повністю зупинити «відплив умів» неможливо, «циркуляція умів» здатна значно знизити ризики і зменшити негативні наслідки інтелектуальної міграції. «Циркуляція умів» передбачає, що міграція висококваліфікованих фахівців має тимчасовий та поворотний характер, пов'язана з реалізацією наукових і промислових проектів. В результаті відбувається перерозподіл інтелектуального ресурсу між країнами і регіонами.

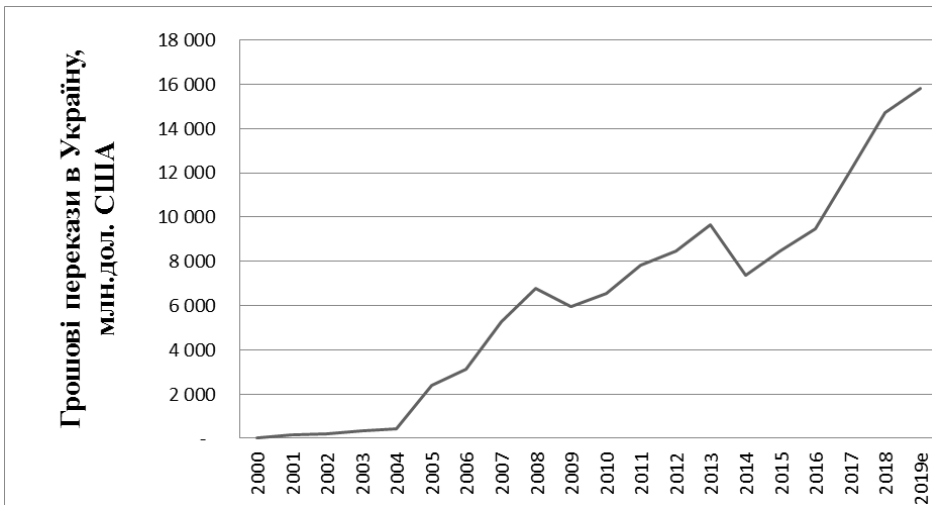

Рис. 2. Грошові перекази в Україну у 2000-2019 рр.*

*Джерело: складено за даними Світового банку [15].

Дослідження показують, що циркуляція умів викликана більшою мірою дією чинників «тяжіння» в приймаючих країнах, ніж чинниками «виштовхування» з країн-донорів висококваліфікованої робочої сили. Розвинені країни формують цілеспрямовану політику із залучення робітників вищої кваліфікації, передусім наукових працівників, створюючи гнучкі та сприятливі програми. Традиційно лідером у багатьох галузях науки є США і вони залишаються загальносвітовим центром тяжіння висококваліфікованих фахівців.

У той же час представники наукового співтовариства з економічно розвинених країн спрямовуються у рамках реалізації професійних проектів і в країни, що розвиваються. Стійкою тенденцією стає відкриття

міжнародних дослідницьких центрів транснаціональних компаній і організацій, що мають філії і відділення в різних країнах, прагнучи об'єднати інтелектуальну еліту. Ефективним механізмом регулювання потоків інтелектуальної міграції, на нашу думку, повинна стати розробка і реалізація більшої кількості наукомістких міждержавних програм за участі висококваліфікованих фахівців різних країн, а також міжнародний моніторинг процесів інтелектуальної міграції.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Останніми десятиліттями кількість мігрантів у світі постійно зростає. Міжнародна міграція здійснює значний вплив на соціально-економічну та демографічну ситуацію в державі, оскільки знижує пропозицію робочої сили на ринку праці та якісні характеристики фахівців. Однак найбільш відчутна її роль у разі, коли йдеться про міграцію інтелектуальну. Інтелектуальна міграція є загрозою сталому розвитку суспільства та національній безпеці, оскільки інтелект сьогодні перетворився на чинник, який визначає темпи розвитку країн. Від ефективності використання національного інтелектуального ресурсу та можливостей залучення висококваліфікованих фахівців з-за кордону буде залежати місце країни у світовій економічній системі. В цьому аспекті певні знаки оптимізму дає перспектива поступового переходу від процесу «відпливу умів» до їх циркуляції. Наслідком цього переходу буде пошук ефективних організаційних форм реалізації інтелектуального ресурсу.

Список використаних джерел:

1. Гуменюк Ю. П. Міжнародна трудова міграція: методологічний та організаційний аспекти : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 618 с.
2. Дерев'яно І. П. Міжнародна міграція трудових ресурсів як об'єктивний соціально-економічний процес // *Стратегія розвитку України*. 2018. № 1. С. 76-80.
3. Іванова Т. Зовнішня трудова міграція в Україні: проблеми та наслідки // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 2. С. 29-33.
4. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ : НІСД, 2018. 472 с.
5. Мельник Т. М., Лошенко О. В. Вплив міжнародної трудової міграції на економіку України // *Бізнес Інформ*. 2016. № 12. С. 29-35.
6. Полковниченко С., Курочка В. «Відплив умів» з України як загроза національній безпеці // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 4. С. 16-22.
7. Ровенчак О. А., Володько В.В. Міжнародна міграція: теорія та практика : монографія. Львів, 2015. 410 с.
8. Власова Т.Р. Міжнародна інтелектуальна міграція : наслідки для країн-донорів // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. 2015. Вип. IV (60). С. 16-24. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtej_2015_4_4 (дата звернення: 10.05.2020).

9. Звьоздная Т. М. Нелегальна міжнародна міграція: причини та небезпека. Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 68. С. 179-184. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_68_30 (дата звернення: 10.05.2020).
10. Migration and Brain Drain. World Bank ECA Economic Update fall 2019. Office of the Chief Economist. URL : <http://documents.worldbank.org/curated/en/657051570692065211/pdf/Migration-and-Brain-Drain.pdf> (дата звернення: 10.05.2020).
11. United Nations Department of Economic and Social Affairs. Population Division. International Migration. URL : <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/countryprofiles.asp> (дата звернення: 10.05.2020).
12. Топ-5 причин трудової міграції з України. Економічна правда. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2019/06/13/648752/> (дата звернення: 10.05.2020).
13. The Global Economy. Business and economic data for 200 countries. URL : https://www.theglobaleconomy.com/rankings/human_flight_brain_drain_index/ (дата звернення: 10.05.2020).
14. The Global Economy. Business and economic data. Ukraine. URL : https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/human_flight_brain_drain_index/ (дата звернення: 10.05.2020).
15. Migrant remittance inflows. April 2020. – URL : <https://www.worldbank.org/en/topic/labormarkets/brief/migration-and-remittancesremittances> (дата звернення: 10.05.2020).

References:

1. Humeniuk, Yu. P. (2013). *Mizhnarodna trudova mihratsiia: metodolohichnyj ta orhanizatsijnyj aspekty* [International labour migration: methodological and organizational aspects]. TNEU, Ternopil', 618 c. (in Ukr.).
2. Derevi'anko, I. P. (2018). International migration of labour resources as objective socio-economic process. *Stratehiia rozvytku Ukrainy [Strategy of Development of Ukraine]*, vol. 1, pp. 76-80 (in Ukr.).
3. Ivanova, T. (2017). External labour migration in Ukraine: problems and consequences. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia [Problems and Prospects of Economy and Management]*, vol. 2, pp. 29-33 (in Ukr.).
4. Malynovs'ka, O.A. (2018). *Mihratsijna polityka: hlobal'nyj kontekst ta ukrains'ki realii* [Migratory politics: global context and Ukrainian realities]. NISD, Kyiv, 472 c. (in Ukr.).
5. Mel'nyk, T. M., Losheniuk, O. V. (2016). Influence of international labour migration is on the economy of Ukraine. *Biznes Inform [Business Inform]*, vol. 12, pp. 29-35 (in Ukr.).
6. Polkovnychenko, S., Kurochka, V. (2016). Brain Drain from Ukraine as a threat to national safety. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia [Problems and Prospects of Economy and Management]*, vol. 4, pp. 16-22 (in Ukr.).
7. Rovenchak, O. A., Volod'ko, V.V. (2015). *Mizhnarodna mihratsiia: teoriia ta praktyka* [International migration: theory and practice]. L'viv, 410 c. (in Ukr.).
8. Vlasova, T. R. (2015). International intellectual migration: consiqencies for donor countries. *Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu*, vol. IV (60). Available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2015_4_4 (Accessed 10 May 2020). (in Ukr.).
9. Zv'ozdnaia, T. M. (2012). Illegal international migration: reasons and danger. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava*, vol.68. Available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_68_30 (Accessed 10 May 2020). (in Ukr.).

10. Migration and Brain Drain. World Bank ECA Economic Update fall 2019. Office of the Chief Economist. Available at : <http://documents.worldbank.org/curated/en/657051570692065211/pdf/Migration-and-Brain-Drain.pdf> (Accessed 10 May 2020).

11. United Nations Department of Economic and Social Affairs. Population Division. International Migration. Available at : <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/countryprofiles.asp> (Accessed 10 May 2020).

12. Топ-5 причин трудової міграції з України. Економічна правда. Available at : <https://www.epravda.com.ua/news/2019/06/13/648752/> (Accessed 10 May 2020).

13. The Global Economy. Business and economic data for 200 countries. Available at : https://www.theglobaleconomy.com/rankings/human_flight_brain_drain_index/ (Accessed 10 May 2020).

14. The Global Economy. Business and economic data. Ukraine. Available at : https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/human_flight_brain_drain_index/ (Accessed 10 May 2020).

15. Migrant remittance inflows. April 2020. – Available at : <https://www.worldbank.org/en/topic/labormarkets/brief/migration-and-remittancesremittances> (Accessed 10 May 2020).